

Utdrag ur boken:

Bilden av Sverige

Studier av nyheter och nyhetsideologier i TV, radio och dagspress

av

Jörgen Westerståhl och Folke Johansson

SN&S Förlag, ISBN 91-7150-265-3, 1982

Stödet till barnfamiljerna – ett testfall

Frågan om stödet till barnfamiljerna är intressant från flera synpunkter. Det är en politiskt kontroversiell fråga. I mediernas behandling av frågan kan utläsas en klar tendens och, vilket är det väsentligaste, vi har här tillgång till ett omfattande intervjumaterial som också belyser politikernas och allmänhetens inställning. Mot den bakgrunden blir det sedan möjligt att mer ingående beskriva mediernas roll: hur agerar medierna i förhållande till olika förekommande opinioner, vilken kan effekten av mediernas agerande bli?

Vi börjar med att skildra etermediernas behandling av frågan om stödet till barnfamiljerna, vi redovisar därefter opinionen bland väljare och valda och kompletterar med en analys av väljardata i syfte att fastlägga vilka faktorer det är som starkast påverkar ställningstagandet i frågan. Avslutningsvis diskuteras mediernas roll.

I centrum för debatten om de offentliga insatserna till stöd för barnfamiljerna står de kommunala daghemmen; kommunalt stöd utgår också till deltidsgupper och fritidshem samt till kommunala familjedaghem. Som ett alternativ framfördes i debatten vid denna tid, vinterhalvåret 1980/81, allt oftare kravet på ekonomiskt bidrag till den förälder som stannar hemma och sköter sina barn och alltså inte utnyttjar daghemmen eller motsvarande (nedan kallat "bidragslinjen"). Regeringens planer på begränsning av de offentliga utgifterna, som står i centrum för uppmärksamheten vid denna tid, drabbar det tidigare uppställda målet för utbyggnaden av de kommunala daghemmen m m.

Mcdiabiliden

Om daghemsfrågan finns under vinterhalvåret 1980/81 tretton inslag av Ekoredaktionen, sju i Rapport och fyra i Aktuellt. Tre teman avhandlas: nedskärningarna och höjda (varierande) daghemsavgifter, alternativ till daghem och de kommunala daghemmen som miljö.

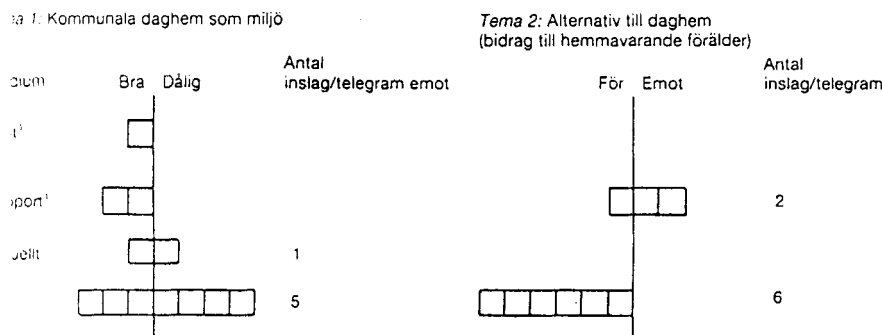
I programmen redovisas argument för och emot olika uppfattningar inom dessa områden. Antalet inslag med argument för respektive emot - några inslag innehåller argument både för och emot - redovisas i figur 10:3. Dessutom har TT-telegrammen genomgått för motsvarande tidsperiod för att få fram ett jämförelsematerial (sammanlagt 24 telegram).

Av figur 10:3 framgår att det endast förekom ett inslag som direkt handlade om daghemmen som miljö och som innehöll både positiva och negativa synpunkter. Det var i Aktuellt. I Rapport och Ekot framhölls som argument i program om nedskärningarna att daghemmen erbjöd den bästa miljön för barnen. Fem telegram i TT behandlade detta ämne, med någon liten övervikt för de kritiska synpunkterna.

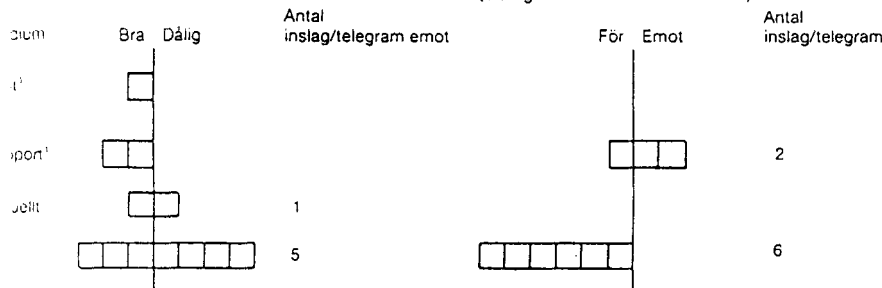
Det största debattämnet gällde nedskärningarna. Här förekom 20 inslag, varav 13 i de olika Eko-sändningarna. De som kommer till tals i programmen är, förutom politiker, framför allt föräldrar med barn på daghem och anställda på daghem. Den kritiska argumentationen dominerar genomgående, särskilt påtagligt i Ekot, där bara ett inslag med försvar för nedskärningarna återfinns. I och för sig kan det vara naturligt att i ett dylikt läge protestuttalandena dominerar. Som TT-telegrammen visar, fanns det likväl tillgång också till flera uttalanden av motsatt slag.

Alternativet till utbyggnad av daghemmen, bidragslinjen, tas endast upp i två inslag i Rapport och det är i själva verket Gösta Bohman, som själv tar upp denna fråga, i en intervju i samband med ett föredrag där han talar om besparingspolitiken. Reportern formulerar själv - i frågeform - en invändning mot Bohmans tanke: hur går det då med valfriheten? Sedan följes frågan nästa dag upp genom att ett mot Bohman kritiskt uttalande av Olof Palme återges samt också genom en intervju med statsminister Fällidin, där reportern utan framgång söker få Fällidin att kritisera Bohman. Som TT-telegrammen visar förekom under denna tidsperiod ett flertal uttalanden,

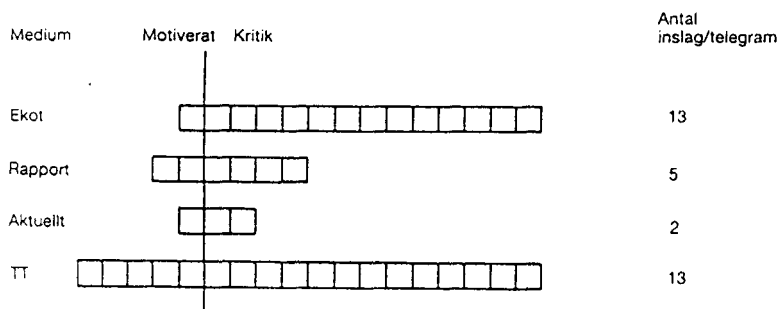
främst från politiska organisationer, till förmån för bidragslinjen. Inget sådant uttalande refererades i etermedierna.

Tema 2: Alternativ till daghem (bidrag till hemmavarande förälder)

Figur 10:3: Barnomsorg skärs ned, daghemstaxor höjs (varierar)

¹Enbart som argument under tema 3.

Figur 10:3, Etermedierna, TT och barn tillsynen 1980/81, antal inslag med argument för respektive emot

Det är inte bara genom urvalet av nyheter och argument som man kan spåra en tendens. Reportrarnas aktivitet genom och under dessa inslag ger ett ännu tydligare vittnesbörd. Sålunda är en reporter så intresserad av protestverksamheten mot besparingarna ifråga om daghem att han i förväg meddelar att en bojkottaktion mot kommunens beslut kommer att anordnas; sedan rapporteras också om aktionen när den verkligen äger rum. En annan reporter ordnar en intervju med Olof Palme i anslutning till en socialdemokratisk partimotion. Där söker reportern genom frågor klarlägga att också socialdemokraterna svikit sina tidigare utfästelser om utbyggnad av daghemmen, och hon anför därutöver att socialdemokraterna även börjar sväva på målet, när det gäller ett ensidigt förord för kommunala daghem framför familjedaghem. En annan reporter gör senare en intervju med en kvinna på LO som hon efter upprepade frågor får att säga så mycket som att "helt spontant får man ju den uppfattningen" att socialdemokraterna ändrat sin inställning.

När det gäller stödet till barnfamiljerna bedrev framför allt Ekot en nyhetsrapportering som missgynnade regeringen i dess besparingssträvanden, och man uppmärksammade överhuvud taget inte bidragslinjen. Rapports behandling av bidragslinjen ger också ett intryck av aktivt motstånd från reporterns sida. Om Aktuellt finns inget att säga i detta sammanhang.

Som Ekots intervjuer också med socialdemokrater visar var det framför allt daghemmens snabba utbyggnad man ville slå vakt om. Man skulle därför från de berörda redaktionerna kunna hävda att det inte var fråga om ett politiskt ställningstagande utan om att föra fram önskemålen från en

stark medborgaropinion för daghem: man förde barnföräldrarnas talan gentemot förstockade politiker.

Opinionsläget

Det är på denna punkt som medborgarintervjuerna kommer in i bilden. I samband med en stor undersökning med syfte att utvärdera den senaste kommunindelingsreformen genomfördes medborgarintervjuer i 50 slumpvis utvalda kommuner; de tre största kommunerna hade uteslutits ur undersökningen. Sammanlagt intervjuades 2 700 väljare vid 1979 års val. I en serie frågor om den kommunala servicen ingick också flera frågor om stödet till barnfamiljerna, kompletterade med uppgifter om de intervjuades familjesituation, antalet barn i olika åldrar, utnyttjande av olika former för kommunistödd barntillsyn etc.

I en provintervju presenterades de tre alternativen kommunala daghem, familjedaghem och bidragslinjen för de tillfrågade att välja mellan. Så många uttryckte självmant att de inte ansåg attt samhället alls borde ge något stöd till barnfamiljerna att i den slutliga intervjun ett fjärde nollalternativ också infördes. Frågan, presenterad vid intervjun, också med hjälp av tryckt kort, lydde:

Barnomsorgen kan ordnas på olika sätt. Vilket av de här alternativen tycker Ni är bäst, näst bäst eller sämst?

- a. *Föräldrarna bör själva svara för barnomsorgen utan särskilda samhälleliga åtgärder.*
- b. *Samhället bör göra det ekonomiskt möjligt för någon förälder att stanna hemma hos barnen.*
- c. *Kommunen bör öka sitt ansvar för barnen genom att skaffa fler platser på familjedaghem.*
- d. *Kommunen bör öka sitt ansvar för barnen genom att skaffa fler platser på kommunala daghem.*
- e. *Ingen åsikt.*

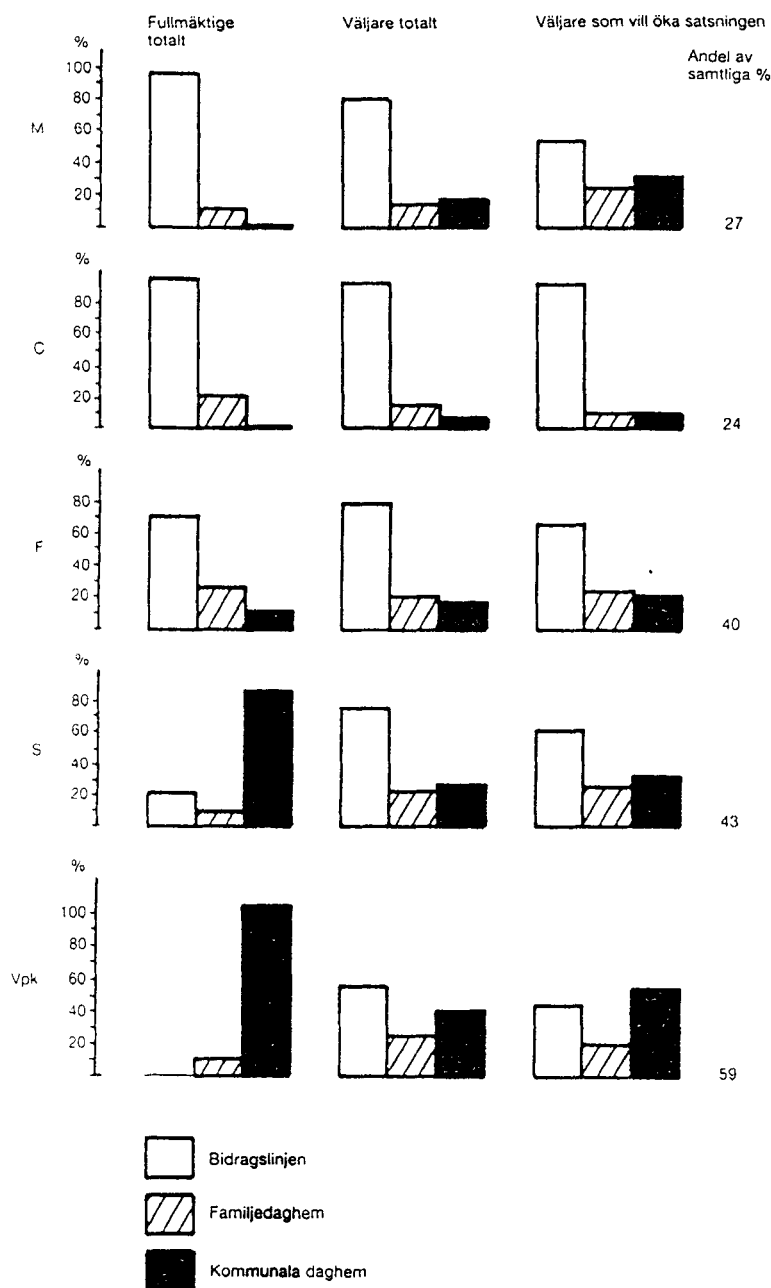
Motsvarande frågor ställdes också i en postenkät till fullmäktige i 25 av de 50 kommunerna. Av medborgarna valde 15 procent att svara "vet inte"; bl a många äldre uppfattade inte frågan som särskilt angelägen. Cirka 20 procent valde alternativ "a", d v s de önskade inga samhälleliga åtgärder alls. Detta alternativ valdes till alldeles övervägande del av äldre medborgare, över 50 år och uppåt. Eftersom detta alternativ inte hade någon motsvarighet i den aktuella politiska debatten fördelades dessa personer på de övriga tre alternativen efter sitt nästbästa alternativ. (Detta ha de ingen egentlig inverkan på svarsfördelningen på de tre återstående alternativen, d v s man kunde också ha uteslutit dem som valde alternativ "a").

Intervjuundersökningen utfördes ungefär ett år innan den studerade perioden av nyhetssändningarna tog sin början Någon väsentlig förändring av opinionsläget under mellantiden finns det knappast skäl att räkna med; om något skedde var det snarast att bidragslinjen blev mer uppmärksammas.

Däremot innebär uteslutandet av de tre största kommunerna sannolikt att sympatierna inom hela den svenska befolkningen för den kommunala daghemslinjen något underskattas. Med tanke på att så små kommuntypsskillnader uppträder i de under sökta 50 kommunerna, finns det dock inte anledning att räkna med några större avvikelser; för övrigt ingår också ett flertal förortskommuner inom storstadsområdena i intervjuundersökningen .

Åsiktsfördelningen bland såväl fullmäktige som väljare redo visas i figur 10:4. Vad väljarna beträffar återges svarsfördelningen dels för väljarna totalt, dels för den del av väljarna som på en

annan fråga svarat att det finns anledning att öka samhällets insatser till stöd för barnfamiljerna. Om man först ser på väljarna totalt visar sig bidragslinjen ha flest anhängare inom samtliga fem partier. Bortser man från vpk föredrar mellan 70 och 80 procent denna linje. De övriga väljarna inom dessa partier fördelar sina sympatier ganska jämnt mellan de båda andra alternativen, varvid socialdemokraterna och moderaterna har en viss övervikt för kommunala daghem framför familjedaghem, medan centern och folkpartiet prioriterar familjedaghemmen något mer. Det mest slående är dock hur likartad åsiktsprofilen är i de fyra största partierna.

Källa: Jörgen Westerståhl och Folke Johansson, *Medborgarna och kommunen* (Ds KN 1981:12) Liber.

Figur 10:4, Åsiktsfördelningen bland fullmäktige och väljare mellan bidragslinjen, familjedaghem och kommunala daghem.

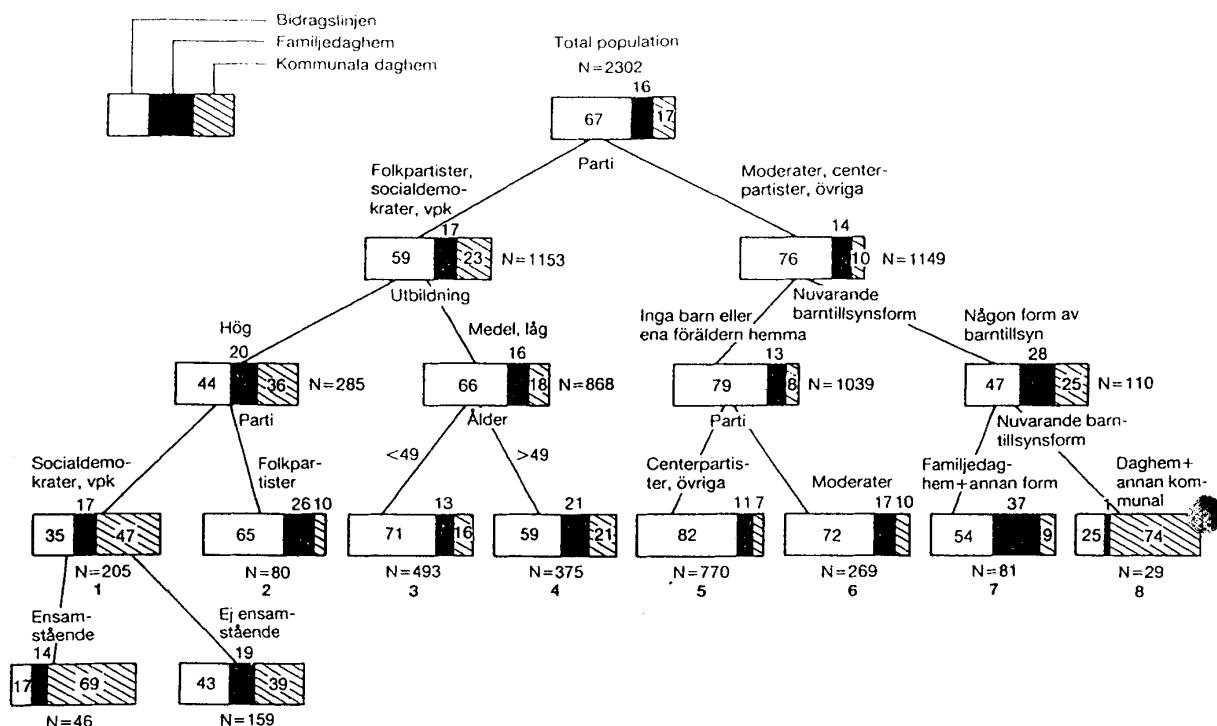
De väljare som vill öka satsningen på stödet till barnfamiljerna visar en delvis annan svarsfördelning. Bland vpk-anshängarna blir då det kommunala daghemsalternativet det största. Detta alternativ vinner också ökade sympatier bland socialdemokraterna men framför allt bland

moderaterna. Centerns väljare ändrar sig föga och bland folkpartisterna får både familjedag hemmen och de kommunala daghemmen något ökat stöd.

Vad förklarar åsiktsskillnaderna?

Även om åsiktsövertikten för bidragslinjen kan te sig ganska förkrossande finns det dock skäl att närmare analysera faktorer som kan tänkas ligga bakom de faktiska åsiktsskillnaderna på väljarplanet. För detta syfte använder vi en sk trädanalys, som innebär att datamaskinen prövar vilka av de egenskaper eller oberoende variabler som vi utnyttjar - kön, ålder, utbildning, inkomst, socialgrupp och yrke, form av barn tillsyn, familjesituation, parti - som bäst förklarar valet av läge på den beroende variabeln, i detta fall de tre alternativen för stöd till barnfamiljerna. De förklarande variablerna används i tur och ordning allt efter förklaringskraft och delas på det mest effektiva sättet.

Resultatet för de första stegen i en sådan analys redovisas i figur 10:5. Den visar anhängarna för varje linje i procent på varje "gren". Bredvid, respektive under anges hur många individer som faktiskt står bakom svaren på den aktuella nivån. Procentsiffror är däremot vägda så att de ger genomsnittsvärden för den svenska befolkningen med borträknande av de tre största kommunerna.

Figur 10:5, Trädanalys av intervjuoffrens preferenser vad gäller barnomsorgslösningar

Av totalpopulationen väljer 67 procent bidragslinjen, 16 procent familjedaghem och 17 procent kommunala daghem. Partisympati visar sig vara den faktor som har den största förklaringskraften Uppdelningen går mellan folkpartiet, socialdemokraterna och vpk på ena sidan, moderater, centerpartister och "övriga" på den andra. Förklaringen till det jämförelsevis stora antalet individer i den sistnämnda gruppen är att hit förs också icke röstande, de som vägrat uppge partisympatier samt anhängare av olika småpartier, även lokala. På den vänstra grenen har sympatierna för bidragslinjen sjunkit till 59 procent och på den högra grenen har de ökat till 76 procent.

Följer vi sedan den vänstra grenen till nästa delning, är det utbildning som betyder mest: högt utbildade mot medel- och låg utbildade (högt utbildade = mer än två års teoretisk utbildning

efter obligatorisk skola). Bland de högutbildade på vänstergrenen utgör anhängarna av bidragslinjen bara 44 procent mot 36 för kommunala daghem.

Nästa delning på den yttersta vänstra grenen sker åter efter parti. Folkpartiet bildar en gren för sig och där får återigen bidragslinjen ett starkare stöd, samtidigt som väsentligt fler sympatiserar med familjedaghem än med kommunala daghem. De likaledes högutbildade socialdemokraterna och kommunisterna bildar den andra grenen. I denna grupp blir för första gången den kommunala daghemslinjen den starkaste och stöds av 47 procent medan anhängarna av bidragslinjen minskar till ungefär en tredjedel. För att äntligen få en majoritet för daghem i någon grupp på denna huvudgren måste vi gå ett steg till. Uppdelningen sker då mellan en mindre grupp, ensamstående, mot övriga. Bland de ensamstående är det 70 procent som är för daghem, eller en kraftig majoritet, mot 39 procent bland de övriga.

Vi går nu tillbaka till den första delningen på den vänstra grenen och ser på de folkpartister, socialdemokrater och vpk-are som inte är högutbildade. I denna stora grupp har bidragslinjen åter fått ett starkt stöd, praktiskt taget lika starkt som i totalpopulationen. Denna gren delas sedan efter ålder och då visar det sig att bidragslinjen är populärare bland dem som är yngre än 50 år än bland dem som är över 50.

I den högra halvan av trädet ger redan efter första delningen tre fjärdedelar eller 76 procent sitt stöd åt bidragslinjen. Nästa faktor som verkar och som ger ett kraftigt utslag är familjestruktur och barntillsynsform. I den vänstra grenen finns personer som inte har några barn eller föräldrar som är hemma och sköter barnen, och där är sympatierna för bidragslinjen ungefär lika stora som förut eller 79 procent. Denna gren delas sedan efter parti, varvid centern plus övriga visar sig vara ännu något mera positiva till bidragslinjen än moderaterna.

Den stora förändringen sker om vi följer den högra grenen som omfattar dem som redan har någon form av barntillsyn. I denna relativt lilla grupp sjunker sympatierna för bidragslinjen till under 50 procent, medan familjedaghemmen få stöd av 28 procent och de kommunala daghemmen av 25 procent. Vid nästa delning representerar den ena grenen dem som har kommunala familjedaghem eller någon form av privat barntillsyn. Här ökar åter stödet för bidragslinjen till 54 procent men samtidigt når också sympatierna för kommunala familjedaghem sitt högsta värde, eller 37 procent. Den andra gruppen, som är längst till höger och ganska liten, representerar en extrem åsiktsfördelning: här är det 74 procent som föredrar kommunala daghem mot bara 25 procent för bidragslinjen.

Vi bryter trädanalysen. Det finns skäl att notera inte bara vilka bakgrundsegenskaper som först gjort sig påminda som förklaringsfaktorer utan även vilka som inte visat sig på ett tidigt stadium, t ex socialgrupp, inkomst och kön. Påpekas bör att utbildning, som ju gav utslag på vänstergrenen, tar upp en stor del av socialgruppsskillnaden och i viss mån också av inkomstskillnaderna. Vad kön beträffar är olikheterna små; barntillsynen är för de flesta en familjeangelägenhet.

Vi kan också karaktärisera de erhållna slutgrupperna, ett till åtta från vänster räknat, med hjälp av några ytterligare egenskaper. Sålunda återfinnes arbetare främst inom grupperna tre och fyra, företagare och jordbrukare inom grupperna fem och sex och tjänstemännen dominerar framför allt i yttergrupperna ett och två samt sju och åtta. Om man ser till organisationstillhörigheten blir LO naturligt nog särskilt dominerande i grupperna tre och fyra, där över 70 procent tillhör LO. TCO har en motsvarande nästan lika stark ställning inom grupp åtta och SACO är framför allt företrädd inom grupperna ett och två. Vad parti beträffar kan ytterligare nämnas att grupp ett består av 82 procent socialdemokrater och 18 procent vpk-anhängare, samt att inom grupp åtta nästan exakt samma styrkeförhållande råder mellan moderaterna och centerpartisterna.

Om vi sammanfattar de hittills redovisade analyserna kan vi till en början konstatera, att den första förklaringsfaktorn som träder fram, när det gällde stödet till barnfamiljerna bland väljarna var partisympatierna. Skiljelinjen gick mellan folkpartiet, socialdemokraterna och vpk å ena sidan och moderater, centerpartister och övriga å den andra. Att folkpartisterna förs till den förstnämnda gruppen beror främst på att så relativt många av dem är anhängare av kommunstödda familjedaghem. Vad som gav utslag vid denna första uppdelning tycks alltså vara partiideologi.

Går vi tillbaka till figur 10:4 syns emellertid att partiideologin delvis ger ett annat och mycket kraftigare utslag på fullmäktigenivå. Bland moderata fullmäktige försvinner nästan helt sympatierna för kommunala daghem och bidragslinjen når upp till omkring 90 procent. Än mer markerad är skillnaden bland socialdemokraterna. Där förbyts den kraftiga majoriteten för bidragslinjen bland väljarna till en ännu kraftigare majoritet för kommunala daghem. Bland vpk:s fullmäktige registreras inte en enda anhängare av bidragslinjen, trots att den var störst bland väljarna. Vad de båda mittenpartierna beträffar är däremot överensstämelsen i åsiktsfördelning mellan väljare och valda påtaglig. På fullmäktigeplanet sker för centern en liten ytterligare förstärkning av partiets bidragslinje, för folkpartiet en liten ökning av sympatierna för familjedaghem.

När det gäller ideologiska skiljelinjer är det vanligt att de aktiva, engagerade partianhängarna intar en mer konsekvent eller utpräglad ståndpunkt än den stora gruppen sympatisörer. Detta kan i föreliggande fall sägas gälla om moderaterna, socialdemokraterna och vpk, även om åsiktsskillnaderna mellan väljare och valda för de båda sistnämnda partierna är extremt stora. Men hur skall läget för mittenpartierna tolkas? Har de varit extremt framgångsrika i sin propaganda? Snarare förhåller det väl sig så att dessa partiers ställningstagande svarar mot en redan befintlig, mer traditionell uppfattning om hur barntillsynen skall ordnas. Tydligt delar de socialdemokratiska väljarna i stor utsträckning denna syn.

Hur skall man då förklara att så relativt många moderata väljare ställer sig positiva till daghem och familjedaghem? Moderatfullmäktige gör det ju inte. Det rimligaste är väl att anta att åtskilliga moderatväljare i praktiken funnit att den av kommunerna anordnade barntillsynen är lämplig för dem, dvs man skulle här ha att göra med ett slags intressefaktor. Den faktiska formen för barntillsyn spelade också roll inom den del av trädanalysen dit moderaterna förts. Det kan därför finnas skäl att något närmare granska åsiktsfördelningen hos barnföräldrarna, grupperade med hänsyn till det sätt på vilket de faktiskt löst frågan om barntillsyn.

Tabell 10:1 Faktisk barntillsyn - val av alternativ - partiblock/ parti, procent.

Faktisk barntillsyn	Alternativ: föredrar				
	Bidragslinjen	Familjedaghem	Kommunalt daghem	Summa	Andel av total barntillsyn
Förälder hemma	83	5	12	100	53
därav borgerliga	83	6	11	100	
därav socialister	81	6	13	100	
Annan priv. form	54	21	25	100	22
därav borgerliga	83	15	2	100	
därav socialister	38	22	40	100	
Familjedaghem	45	48	7	100	14
därav borgerliga	38	49	13	100	
därav socialister	47	45	8	100	
Kommunala daghem	26	1	73	100	11
därav borgerliga	23	1	76	100	
därav socialister	44	0	56	100	
Totalt					100

I tabell 10:1 har barnföräldrarna uppdelats i fyra grupper: de som ordnat barntillsynen genom att någon förälder är hemma (53 procent), de som har någon annan form av privat tillsyn (22 procent), de som anlitar familjedaghem (14 procent), och kommunala daghem (11 procent). Ett genomgående drag för de olika grupperna är att majoriteten tycks vara relativt nöjd med den tillsynsform man har. Bidraglinjen har således ett massivt stöd - lika stort bland borgerliga och socialister - hos dem som har någon förälder hemma och alltså skulle få det bättre genom bidraglinjen. Mindre än en femtedel föredrar någon form av kommunal barntillsyn. När det gäller dem som anlitar någon annan form av privat tillsyn finns också totalt sett en svag majoritet för bidraglinjen men här föreligger en anmärkningsvärt stor skillnad mellan de båda partiblocken. De som röstar borgerligt är starkt positiva till bidraglinjen, medan åsikterna inom det socialistiska blocket är mycket delade. Nära två tredjedelar föredrar någon form av kommunalt ordnad barntillsyn och endast drygt en tredjedel förordar bidraglinjen. Den närmast liggande förklaringen tycks vara att man bland de socialistiskt röstande i mycket mindre utsträckning är nöjd med den privata tillsynsform man lyckats ordna.

De som har sina barn på familjedaghem delar sina sympatier ganska jämnt mellan denna tillsynsform och bidraglinjen; nämnvärda skillnader efter politiska linjer finns inte. Det gör det däremot när man kommer över till den grupp som har ett eller fler av sina barn på kommunala daghem. Här är tre fjärdedelar av de borgerligt röstande positiva till kommunala daghem mot bara 56 procent av socialdemokraterna (de fåtaliga vpk-röstande har här tagits bort; deras åsiktsfördelning liknar de borgerligas). Nästan lika många eller 44 procent föredrar bidraglinjen, vilket väl får tolkas så att dessa föräldrar inte är helt tillfreds med de kommunala daghemmen.

Det finns skäl att ytterligare belysa sammansättningen av den grupp som har sina barn på daghem. De socialdemokratiskt röstande föräldrarna utgör här en fjärdedel, dvs de är kraftigt underrepresenterade i förhållande till totalbefolkningen. Detsamma gäller centern. Moderater och folkpartister liksom även vpk-röstande är däremot starkt överrepresenterade. På motsvarande sätt är socialgrupp I mycket starkt och socialgrupp II något överrepresenterad, medan socialgrupp III är klart underrepresenterad. Av det sagda framgår alltså att de kommunala daghemmen främst används av/öppnar sina portar för socialgrupp I och II samt att de arbetare och socialdemokrater som har sina barn på daghem i väsentligt större utsträckning än andra ogillar daghemmen och föredrar ett traditionell vårdform.

Det är ju enbart en mindre del av den röstberättigade befolkningen som har barn under skolåldern. Om vi återgår till hela väljarurvalet och ser på den grupp som inom socialdemokraterna och vpk främst har sympatier för kommunala daghem karaktäriseras den av att vara högutbildad. Inte ens inom denna grupp får daghemslinjen majoritet, förrän man lägger till ytterligare ett kriterium, som är påtagligt behovs- eller intresserelaterat, nämligen egenskapen att vara ensamstående. För övrigt kan nämnas att fördelningen på socialgrupper bland dem som röstar på socialdemokraterna och vpk och väljer daghemslinjen är följande: 43 procent i socialgrupp I, 26 procent i socialgrupp II och bara 20 procent i socialgrupp III.

Att ha hög utbildning och tillhöra högre socialgrupp hänger ju ofta i hop med högre inkomster och yrken med karriärmöjligheter. Eftersom de kommunala daghemmen erbjuder de bästa garantierna mot att någon av makarna måste stanna hemma för att sköta barn, kan det för dessa grupper också finnas ett påtagligt intressemotiv att välja daghemsalternativet. På vänstersidan går här vårdideologi och intresse ofta samman. Vad som betyder mest eller går först kan vi knappast avgöra. Som ett särskilt motiv för daghemslösningen brukar anföras att den är speciellt bra för barn från "svaga" hemmiljöer. Våra undersökningar visar att det är de "starka" hemmiljöerna som främst utnyttjar daghemmen och att föräldrarna från andra miljöer inte är övertygade om daghemmens välsignelser.

Mediernas roll

Förhållandet mellan mediebild och faktiskt opinionsläge, när det gäller inställningen till barntillsynen är fascinerande. Den åsikt som två tredjedelar av befolkningen omfattar blir, i varje fall i etermedierna, praktiskt taget osynlig.

Varpå beror detta? Som den föregående analysen visat kan den positiva inställningen till kommunala daghem återföras både på ideologiska motiv och intressemotiv. Den typiska daghemsanhängaren är en högutbildad tjänsteman som röstar på vpk, socialdemokraterna eller, i viss utsträckning moderaterna. Med den rymliga definition på högutbildad som här använts kan man räkna med att flertalet bland både journalisterna själva och de personkategorier som uppträder i deras program om barntillsynen tillhör denna kategori. Det gäller intervjuade föräldrar med barn på daghem, anställda på daghem, andra anställda inom den sociala sektorn och organisationsrepresentanter. Exempelvis uttalar i en intervju en kvinnlig LO-tjänsteman att om man inte genom daghem tar hand om barnen kommer man i framtiden att få stora sociala utgifter genom utslagning etc; att de vanliga LO-medlemmarna är föga entusiastiska för daghem tycks hon inte vara medveten om. Till denna kategori av personer som genom sin utbildning och yrkesverksamhet finner daghem önskvärda hör också många politiker. Antagligen är det så att hela denna personkrets, genom att i första hand kommunicera inom kretsen, får uppfattningen att åsiktsfördelningen är densamma i hela samhället.¹

Mediernas bild av daghemsfrågan - en allmänhet som i kamp med gensträviga politiker kräver en snabb utbyggnad av daghemmen - kan alltså ha tillkommit i god tro. Det är ju så lyckligt ordnat, att den intressegemenskap som faktiskt finns inom den berörda kretsen i stor utsträckning döljs av en ideologi som talar om annat än intressen.

Mediebilderna av opinionsläget under vinterhalvåret 1980/81 torde i väsentliga avseenden likna den som givits både tidigare och senare. Följden av den skeva opinionsbilden torde, i varje fall på kort sikt, inte bli att den stora allmänhetens inställning nämnvärt påverkas. Här gäller det ett område, där den enskilde i särskilt hög grad har väsentliga personliga erfarenheter att sätta emot mediebilderna. Den allvarliga risken är i stället att politikerna blir påverkade så att de tror att de tillgodoser folkviljan, när de koncentrerar resurserna på att bygga ut de kommunala daghemmen.

.....

Ensidig opinionspåverkan

Vi har i kapitel 10 utförligt behandlat ett fall, där nyhetsredaktioner i etermedierna på olika sätt understött den ena parten i en politiskt kontroversiell fråga, en fråga där vi samtidigt råkar ha ingående intervjudata om folkopinionen och åsikter bland kommundirektörer. Fakta i ärendet är i korthet följande.

Under våra intensivstudier av etermedierna vinterhalvåret 1980/81 noterades ett 25-tal program i de tre kanalernas nyhetssändningar om den s k barnomsorgen. Utgångspunkten var i de flesta fall regeringens besparingspolitik som bl a väntades begränsa takten i utbyggnaden av kommunala daghem. Om programmen i två av nyhetsredaktionerna kan sägas både att de genom sina reportage väsentligen speglade en daghemspositiv opinion och att de genom särskilda reporterinsatser ytterligare markerade denna tendens. I inget av de tre nyhetsprogrammen nämndes heller att det vid denna tid gjordes ett flertal uttalanden till förmån för ett alternativ till daghem, nämligen bidrag till den förälder som stannar hemma och vårdar sina barn (se figur 10:2). Detta alternativ nämndes en gång i ett av programmen av en intervjuad regeringsledamot,

¹ Det kan nämnas att författarna som genomförde den behandlade intervjuundersökningen själva blev ytterst överraskade av den föreliggande opinionen bland allmänheten.

som emellertid omedelbart fick en kritisk motfråga från reportern. Det kan knappast råda någon tvekan om att programverksamheten ensidigt gynnade anhängarna av en fortsatt stark satsning på kommunala daghem.

En omfattande intervjuundersökning från hösten 1979 visade att totalt två tredjedelar av befolkningen föredrog bidragslinjen, medan resten delade sina sympatier jämnt mellan kommunala daghem och familjedaghem. Den opinion som gynnades i etermediernas nyhetsändringar omfattade således endast 17 procent av befolkningen. Bland samtliga partiernas sympatisörer är bidragslinjen störst och den dominerar kraftigt i förhållande till familjedaghem och kommunala daghem utom i vpk. Ser man endast till den del av befolkningen som samtidigt begär ökade satsningar på barntillsynen, växer andelen anhängare av kommunala daghem, främst bland moderater och vpk-anslagare.

Sympatierna för de tre alternativa formerna för barntillsyn visar en annan fördelning på fullmäktigenivå. Centerns och folkpartiets åsiktsprofiler överensstämmer i stort sett på båda nivåerna. Sympatierna för kommunala daghem återfinns knappast alls bland moderata fullmäktige, medan socialdemokratiska fullmäktige och vpk-fullmäktige nästan genomgående sätter de kommunala daghemmen främst. I dessa senare partier har således majoritetsuppfattningen bland väljarna en obetydlig respektive ingen motsvarighet på fullmäktigenivå. Det är naturligt att tolka detta opinionsläge så att det är en politiskt ideologisk faktor som slår igenom kraftigare på fullmäktigenivå och som förklarar avvikelserna.

Detaljerade analyser av vilka andra faktorer som påverkar väljarnas ställningstaganden till förmån för kommunala daghem pekar på hög utbildning, främst när det gäller socialdemokrater och vpk-anslagare. Bland moderater återfinns de starka sympatierna för kommunala daghem bland dem som har sina barn på daghem, vilket kan tolkas som uttryck för en intressefaktor (figur 10:5). De väljare som röstar på socialdemokraterna och vpk och stöder daghemslinjen uppvisar följande socialgruppsprofil: 43 procent i socialgrupp I, 26 procent i socialgrupp II och bara 20 procent i socialgrupp III. Nämnas må också dels att socialdemokrater och arbetare är starkt underrepresenterade bland daghemsbarnens föräldrar, dels att socialdemokrater med barn på kommunala daghem är väsentligt mindre nöjda med denna tillsynsform än väljare som röstar borgerligt (tabell 10:2).

Sammantaget tyder dessa analyser på att den positiva inställningen till kommunala daghem betingas både av ideologiska och intressebetonade faktorer. Hos åtskilliga går dessa aktörer samman, varvid intresset försvinner bakom ideologin.

Att en majoritetsopinion, som har stöd av två tredjedelar av väljarna, inte kommer till synes i etermedierna, är uppseendeväckande. Det har under senare år då och då talats om "tysta majoriteter". Här föreligger ett otvetydigt sådant fall. Vad som syns och exponeras är åsikterna inom en liten minoritet.

Två frågor inställer sig: vad får en dylik opinionsspeglning för konsekvenser och varför blir det så här? Konsekvenserna för medborgaropinionen förefaller inte särskilt allvarliga. Trots att det finns all anledning att tro att i huvudsak denna typ av opinionsspeglning har pågått sedan åtskillig tid och fortfarande pågår, tycks svenskarna i gemen inte ha blivit påverkade. Förklaringen torde vara att barntillsynsfrågan är något som alla, på ett eller annat sätt, har erfarenheter av och därför kan bilda sig en egen uppfattning om.

Däremot finns det anledning att tro att denna opinionsspeglning påverkar politikerna och den politiska debatten. Den som utgår från mediernas bild måste ju få föreställningen att i samhället finns jättelika köer av människor som ingenting hellre önskar än att få sina barn intagna på kommunala daghem. Att flertalet föräldrar inte ser det kommunala daghemmet som den bästa lösningen blir man inte medveten om. Man kan fullfölja den hittillsvarande politiken i god tro.

Denna konsekvens, som innebär att man fattar politiska beslut i strid mot folkmajoritetens uppfattning, är den mest påtagliga.

Varför blir det så här? Det finns skäl att återkomma till intressefaktorn. De personer som exponeras i programmen om barntillsyn är vanligen anställda på daghem och har ett direkt egenintresse i verksamheten, högt utbildade föräldrar med barn på daghem, politiker och organisationsrepresentanter som stöder daghemsutbyggnaden. Även de journalister som präglar programpolitiken tillhör samma medelklassgrupper. "Hög utbildning" - något som med de tillämpade definitionerna praktiskt taget alla i de nämnda grupperna har - står närmast för en viss typ av yrkesverksamhet. Det är frågan om arbete med jämförelsevis hög lön och med karriärinslag, som gör det särskilt viktigt att barntillsynen kan ordnas på ett för de yrkesverksamma lämpligt sätt. De kommunala daghemmen torde för dessa erbjuda de bästa garantierna.

Vad som förekommer inom dessa ganska snäva medelklassgrupper kan givetvis inte beskrivas som en sammansvärjning i syfte att tillgodose ett egenintresse, utan det är snarast frågan om en tyst intressegemenskap. Argumentationen kan föras i rent ideologiska termer om daghemsmiljöns företräden framför hemmiljön, om likställdheten mellan könen etc. Läger man här till att man inom dessa kretsar, liksom inom andra, främst umgås med likar, kan man förbli helt omedveten om majoritetens synsätt.

Vi har alltså på detta område inte bara funnit en tyst majoritet och ett beslutsfattande i strid mot dennas önskemål. Man kan också finna argument för att hävda att politiken utformas av en liten grupp eller elit, förenad i intressegemenskap. Detta är själva urtypen för den situation som brukar målas upp av dem som bestrider att vi lever i en demokrati.

De problem vi här stött på berör alltså vida mer än enbart etermediernas sätt att fungera. Problemet gäller åsiktsbildning och beslutsfattande i demokratin överhuvudtaget. Massmedierna är bara en rollinnehavare bland andra. Medierna spelar med och underlättar eller motverkar, men de är sällan huvudaktörer.

Det finns inga skäl att tro att opinionsbildningen i barntillsynsfrågan är unik; att just den frågan så ingående behandlats, beror på vår tillgång till intervjudata. Säkerligen kan många andra exempel på elitstyre plockas fram. Härvid bör följande observeras:

Att en liten minoritet går före och visar vägen, kan vara acceptabelt i en demokrati under två förutsättningar. Dels måste majoriteten så småningom komma efter, dels måste minoriteten ledas av oegennyttiga motiv. Enligt vår analys är det tveksamt, om handläggningen av barntillsynsfrågan uppfyller något av dessa villkor.

Slutord

Det förefaller som om distinktionen mellan nyhetsvärderingsprinciper och nyhetsideologier är fruktbar. Påtagligt är att relationen mellan nyhetsideologierna och andra ideologier behöver belysas ytterligare. Detsamma gäller relationen till nyhetsvärderingsprinciperna, som här endast blivit föremål för begränsad uppmärksamhet.

Vi har kunnat konstatera, att nyhetsideologierna i hög grad präglar mediernas samhällsbild. Den folkbildningsidealistiska, harmoniserande första ideologin var en specialitet för SR. Som de två huvudideologierna framstår dels den som styrs av vad man uppfattar vara auditoriets intressen, dels den aktiva, samhällskritiska ideologin. Den förstnämnda blir speglande, den sistnämnda har utvecklats till en konfrontationsjournalistik. Denna speciella egenskap finns kvar, trots att andra inslag i den samhällskritiska rapporteringen försvagats under senare år.

De två nyhetsideologierna resulterar i starkt skiljaktiga bilder av Sverige, både när det gäller ämnesval och val av infallsvinkel. Det är naturligt att föreställa sig att alla som tar del av

mediernas budskap påverkas, om de inte har någon avvikande bild att sätta emot. Experter har detta, ideologiskt övertygade personer har detta men också folk i allmänhet, om de har egen kunskap och erfarenhet att falla tillbaka på.

Åtskilligt talar för att politiker i många fall påverkas mer av mediebilden än vanligt folk. Inte därför att politiker är mer lättlurade än andra, utan därför att de tror att vanligt folk låter sig påverkas mer än de faktiskt gör. Politikerna tenderar att förväxla massmedieopinion med folkopinion.

Den speglade journalistiken är ingalunda problemfri. Den innebär i princip att de ledande aktörerna i samhället får fram träda inför publiken, när och på det sätt de önskar. Medierna blir väsentligen megafoner som förstärker genomslagskraften hos dessa aktörers budskap. Det ligger nära till hands att anta att nya budskap från nya aktörer får svårt att komma fram. Så kan även vara fallet under andra förhållanden, och hur systemet faktiskt fungerar beror på mediestrukturen.

Den kritiskt granskande journalistikens problem har närmare belysts. När journalisterna själva styr ämnesvalet, ökar också deras ansvar. Det är knappast en harmlös sysselsättning att på nya sakområden tillämpa traditionella nyhetsvärderingsprinciper för att väcka intresse. Framför allt är det konfrontationsjournalistikens följer det finns anledning att uppmärksamma: politiseringen - som ett resultat av den ständiga jakten på kombattanter - påverkan på politikernas uppträdande, politikerföraktet, den ständigt pågående mobiliseringen av särintressen emot allmänintresset. Allt detta är omständigheter som kan försvåra det politiska beslutsfattandet i den svenska demokratin.

Den gemensamma nämnaren för dessa kritiska punkter är det godtycke, som den nya journalistikmakten medfört. När man inte nöjer sig med att spegla, att låta de ledande aktörerna framträda som de vill, vilken grund har man då att stå på? Det finns knappast något annat svar än att grunden måste vara ett självständigt omdöme byggt på gedigen kunskap och erfarenhet eller expertis. Men sådana krav på det löpande journalistiska arbetet är höga, orimligt höga.

Den utväg journalisterna valt för att markera sin självständiga kritiska roll är att, med eller utan andras hjälp, föra fram partsargument mot budskapen i nyheterna. Det godtyckliga ligger i att journalisterna avgör, om så skall ske och från vilket håll kritiken skall riktas. Den uppenbara risken blir att tillfälligheter, eller den egna ideologin, kommer att påverka detta avgörande.

Mer av raka nyheter och mer av egentliga kommentarer förefaller vara vägar, som leder ut ur den kritiska journalistikens återvändsgränd.